

ELS COMTES-REIS DE BARCELONA I ELS "SERVITIA" PAPALS VERS EL 1300

Els *servitia* (1) provenen dels presents que els alts prelats oferien al Papa en l'avinentesa de la seva confirmació. El sistema de presents ja havia devingut una consuetud general durant el papat d'Innocenci III. L'augment de les provisions eclesiàstiques multiplicava els casos en què la Cúria romana esperava semblants presents. L'obsequi voluntari esdevingué obligatori amb tot i no poder-se citar un papa que decidís una tal transformació. Els papats des d'Alexandre IV fins a Gregori X (1254-1276) varen ser decisius per l'establiment dels *servitia*. Durant el papat de Joan XXII (1316-1334) tenien el deure de pagar els *servitia* aquells prelats que devien la provisió a la Santa Seu; o que per ella eren confirmats en la prebenda. El *Servitium commune*, que es repartia a mitges entre el Papa i els cardenals, pujava una tercera part dels ingressos anyals de la prebenda; havien de pagar-lo, emperò, solament aquells bisbes i abats que, almenys, tenien uns ingressos anyals que no baixaven de 100 florins.

La primera indicació de *servitia* que he trobat en relació a la província de Tarragona es refereix al bisbe de Saragossa (2) Pere López de Luna, el qual començà a governar la seva diòcesi en 1317, havent de satisfer 5,000 florins d'or, suma que, segons se li va dir, ja havien pagat també els seus antecessors. Les provisions s'introdueixen relativament tard a la província de Tarragona (3); el Papa, emperò, ja abans s'ha d'ocupar de la provisió dels alts càrrecs de l'Església (4); per tant, Catalunya i Aragó, en ço que fa referència als començaments dels *servitia*, no seran una excepció enfront dels altres països.

El pagament dels *servitia* tenia un aspecte desagradable pel se-

(1) Vegi's l'exposició resumida d'E. GÖLLER, *Die Einnahmen der Apostolischen Kammer unter Johann XXII* (1910), p. 20 ss.

(2) Vegi's p. 7 ss.

(3) Per a més detalls vegi's J. VINCKE, *Staat und Kirche in Katalonien und Aragon während des Mittelalters*, Münster i. W., 1931, t. I, p. 273 ss.

(4) L'arquebisbe de Tarragona i els abats exempts devien ésser confirmats pel papa i després de la conquesta de Mallorca el bisbe d'aquella illa.

nyor de l'Estat. Si una vegada o altra un membre de la seva família era promogut a una alta dignitat, devia posar a disposició de la Cúria les seves entrades personals per tal d'aconterar les expectatives o les pretensions de la Cúria. Quan Alfons X de Castella va presentar per l'arquebisbat de Toledo el seu cunyat l'infant Sancho, el seu pare, Jaume I el Conqueridor, va manllevar a Arnau, bisbe de Barcelona, 25,000 sous barcelonesos, empenyant (5) per ells les rendes de la batllia de Barcelona, i va donar el diner al seu fill que partia cap a Roma. No sabem, però, quina part d'aquesta quantitat anava destinada als servitia, si bé, tot amb tot, la suma era prou respectable perquè n'arribés una bona part a la Cúria. La Cúria ja estava acostumada a ésser tractada amb presents, sempre que Jaume I havia de resoldre algún afer amb ella (6).

Pero, fins quan el mateix rei no havia de fer lliurament de la suma, havia de donar-se compte d'aquell pagament. Els bisbes i els abats eren els seus prestamistes predilectes (7); ni els jueus no és podien comparar amb ells (8). Si el prelat havia de pagar al Papa i als cardenals els servitia, llavors, quan el rei demanava un préstec no li quedava altra resposta que un arronçament d'espatlles, acompanyat d'un "ho sentim molt". És veritat que els prelats, en general, procedien de famílies de bona posició, però a Catalunya i Aragó era costum, precisament entre les famílies més distinguides, de destinar a la clercia "els fills sobrers" per tal que l'Església vetllés pel seu sosteniment i no fossin una càrrega per la casa paíral.

La Càmera Apostòlica facilità el pagament dels servitia als que hi estaven obligats, per mitjà d'emprèstits fets als banquers de la Cúria. Això era, però, solament una corda de salvament en cas de necessitat. El crescut tant per cent exigia una prompta extinció del deute. Per això els prelats, que, si no pagaven puntualment els *servitia*, eren conminats amb censures (9), busquen altres mitjans d'ajudar-se. I el camí més fàcil era el d'extreure la quantitat pagadora de la clercia que estava sota la llur jurisdicció. El papa, per tal que li arribés aquest diner, els va donar la mà en consentir el cobrament de

(5) 24 de juny de 1266, Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona (= ACA), Reg. 14, fol. 81. — J. MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, Barcelona, 1918, p. 388.

(6) Poc abans Jaume I havia enviat un present a Roma, del qual Climent IV li'n donà les gràcies al 13 d'agost de 1265. MARTÈNE-DURAND, *Thesaurus novus anecdotorum*. París, 1717, t. 2, col. 182. — JORDAN, M. E., *Les registres de Clément IV* (1893 ss.), n. 928.

(7) VINCKE, *Staat und Kirche*, t. 1, p. 87 ss.

(8) BAER, *Studien zur Geschichte der Juden im Königreich Aragonien während des 13. und 14. Jahrhunderts*. Fascicle 106 de *Eberingschen Historischen Studien* (1913).

(9) Pel 5 de juliol de 1328 es declarava que havien caigut en excomunió, suspensió i interdicte i patriarca, 5 arquebisbes, 30 bisbes i 46 abats, entre ells el de Cambrdon. GÖLLER, *Die Einnahmen*, p. 45.

procures, o d'anyades, o de subsidis. Així el papa Joan XXII, el 28 de desembre de 1319, permetia a l'abat Ponç de Ripoll l'establiment d'una talla per a un "*moderatum servitium*" per tal com havia de pagar per aquest 600 florins (10). L'abat Hugo de Ripoll, successor de Ponç, va tenir l'indult de poder recarregar amb un "*moderatum subsidium*" les persones eclesiàstiques que estaven sota la seva jurisdicció (11). Alguns bisbes com, per exemple, Gastó de Moncada, bisbe d'Osca, es van permetre d'exigir un *subsidium* de tota la clerecia diocesana, fins i tot de l'exempta (12).

Un cas molt instructiu, de la manera com el pagament dels *servitia* era indemnitzat per mitjà de l'atorgament de procures, s'esdevingué a Tarragona en 1309. Guillem de Rocabertí, elegit metropolità de Tarragona, havia de pagar, segons una carta de Bernat de Fenollar (13), un *servitium* a la Cúria que pujava 20.000 florins. Finke fa avinent (14) que aquestes despeses exorbitants, que els candidats a bisbes havien de pagar, pertanyien als *servitia secreta* els rebuts dels quals foren esquinçats per ordre de Climent V a l'hora de la seva mort, tota vegada que la taxa en temps del papat de Joan XXII pujava solament 3.000 florins (15). La quantitat exigida va sorprendre de tal manera l'arquebisbe electe que li va passar pel cap de declinar la dignitat arquebisbal. Un home experimentat en afers, Gaufred de Cruilles, abat de Foix i arcedià de Tarragona, li proposà que demanés al papa que, en l'avinentesa de visitar la província, li fos atorgat consentiment d'alçar de preu la procura, la qual cosa faria que el *servitium* no el perjudicés poc ni molt. Un dels sufraganis de Tarragona, Ponç de Lleida, que, per una missió especial encarregada pel rei, es trobava a la Cúria, es manifestà en contra, dient que solament obrava així un *infirmus* o un *valetudinarius* i li aconsellà amb insistència de no seguir un semblant procediment (16). Rocabertí tan aviat es decantava cap a un cantó com cap a l'altre; per últim va seguir el consell de Cruilles i el papa li donava una resposta favorable (17).

(10) Vegi's l'obligació en GÖLLER, Ib. 657. El pagament es feia al 24 de desembre de 1319, Ib. p. 130. Les concessions papals es troben en MOLLAT, *Jean XXII (Lettres communes des papes d'Avignon, 1304 ss.)*, núm. 10.773.

(11) 31 de gener. Ib. núm. 24.344. Els pagaments es van fer pel 15 d'agost i pel 1 de novembre de 1326. GÖLLER, *Die Einnahmen*, p. 189, 191.

(12) ACA, Reg. 409, fol. 59 v.

(13) 13 de març de 1309. FINKE, H., *Papstum und Untergang des Templerordens*, II (1907), p. 185.

(14) Ib. p. 103.

(15) GÖLLER, *Die Einnahmen*, etc, p. 114, 224, 233, 653, 672.

(16) Carta de Ponç a Jaume II del 27 de març de 1309. FINKE, *Acta Aragonensia*. Berlín-Leipzig, 1908, t. 2, p. 770 n. 481.

(17) *Regestum Clementis papae V* (1884 ss), núm. 6.559.

Si les procures i els subsidis destorbaven d'una manera indirecta els projectes econòmics del rei, tota vegada que debilitaven la capacitat contributiva de la clerecia, l'exigència de les anyades destorbava'ls d'una manera directa, almenys durant el temps de l'interdicte (1283-1295) en temps del qual Pere III, i també els seus fills després d'ell, es servien del dret de regalies pels seus profits i reclamaven per la seva caixa les entrades dels beneficis vacants (18).

Els reis d'Aragó no es van pas manifestar indiferents enfront de tals exigències de la Cúria, les quals posaven en situació difícil diversos estaments de la terra. No calia que ells pareessin esment en el que succeïa: la clerecia afectada per tals exigències els en feia co-neixedors. L'abat Berenguer de Sant Pere de Besalú escrivia que "pro obtinenda confirmatione electionis" havia de recollir una suma de 15.000 sous, i afegia l'observació "quos unde solvanus, nisi dominus nobis ab alto provideat, ignoramus" (19).

Si sentim uns planys semblants d'aquells que podien reclamar dels seus súbdits els tributs, molt majors deuriem ésser els d'aquells que els havien de pagar. Quan Guillem de Rocabertí negociava amb Climent V sobre els honoraris de la Visita i no volia atendre les reclamacions del bisbe de Lleida, aquest no es va pas adreçar solament als seus germans d'episcopat; es dirigí també al rei (20) i al canceller. Feia avinent als bisbes les expectatives que en l'avenir oprimi-rien els sufraganis de Tarragona.

Cada arquebisbe nou seguirà l'exemple de Rocabertí i els tributs arquebisbals i reials no tindran mai una fi. Feia avinent també, d'una manera especial al canceller, l'arquebisbe de València, el qual sabia prou bé quina era la situació dels bisbes sufraganis, que mogué el rei a intervenir-hi (21). La carta dirigida a aquest posa de relleu d'una manera especial com l'interès de l'Estat és perjudicat pel procedir de Rocabertí. La clerecia ja paga la dècima pel senyor que hi té el domini i les procures per les visites eclesiàstiques ordinàries. Almenys que el diner quedi a la terra. Rocabertí, però, exigeix que, a més de

(18) VINCKE, *Staat und Kirche*, I. p. 137 ss. — Les anyades (= *fructus primi anni* dels beneficis eclesiàstics vacants) eren lliurades, en aquell temps, a l'arquebisbe de Tarragona Roderic i als bisbes de Tاراçona, Barcelona, València, Saragossa, Lleida i Torosa. E. LANGLAIS, *Les registres de Nicolas IV* (1905), ns. 1385, 15. 1602, 1605, 4491, 5726, 5893, 5898. El producte de les anyades havia de servir per eixugar el dèficit dels bisbats. És de suposar que principalment es tractava de deutes que s'havien de satisfer a la Cúria romana. Ja hem fet referència a la quantitat fabulosa que, per raó dels *servitia* l'arquebisbe de Saragossa havia de pagar. Els altres bisbes es trobarien en una situació semblant en proporció als seus ingressos. En 1291 el bisbe d'Elna rebia els ingressos de les anyades per tal de poder restaurar la seva casa destruïda per les tropes francesees. Ib. 5205.

(19) ACA., Cartes Reials Diplomàtiques (= CRD.) de Jaume II, n. 12418.

(20) Ib. n. 11077 FINKE, *Acta Aragonensia*, 2, 770.

(21) CRD., n. 11073.

pagar les despeses que facin ell i els seus representants per la visita, cada església pagui sis lliures torneses i això durant una sèrie d'anys. Amb això es reuneix una quantitat que traspasa de molt la dècima, i això el país ho perd per sempre. Per a doblegar-lo és necessària una ràpida acció contrària. El papa ja està disposat a concedir-li les procures.

Jaume II no va perdre pas un moment. De seguida (22) envià els seus missatgers a Avinyó i va fer dir a l'arquebisbe electe de Tarragona: "Molts prelats i molta clerecia gemeguen i es queixen dels mètodes d'exigir tributs del futur arquebisbe; la tranquil·litat i l'ordre de la terra són, per això, en perill; per tant les procures no poden tirar en avant tota vegada que, en l'actual moment, tot el diner que té la clerecia es necessita per la guerra que s'emprèn contra la moreria" (23).

Una altra vegada comparegueren missatgers de l'abadia de Montearagón a l'hereu de la Corona, Alfons (IV), qui era a Lleida. Gastó de Moncada en el seu nomenament de bisbe s'havia obligat a un *servitium* de 2.600 florins (24). Ja que ell, a pesar de les censures que li havien estat imposades, no pagava, el papa li va permetre d'exigir de tota la clerecia diocesana procures o un *subsidiuum moderatam*. Ara bé: l'abadia de Montearagón, l'antic i ric convent de la casa dels reis d'Aragó, entrà en oposició contra la procura i demanà la intervenció de l'hereu de la Corona prop de la Cúria romana. Alfons elevà la súplica adreçant-la al seu especial protector el cardenal Napoleón Orsini (25).

(22) La carta del rei ja sortia de Barcelona el dia 3 d'abril de 1309. ACA., Reg. 238, foli 57.

(23) "Multorum terre nostre prelatorum ac clericorum querelam audivimus super eo, quia... vos noviter a domino summo pontifice impetrare nitimini, ut vobis in Terrachonensi provincia procuraciones in absentia concedat recipere, et pro qualibet procuracione sex libras Barchinonenses petere et recipere valeatis, quod si fieret asserunt et credimus esse verum quod pauperes ecclesiam eorumque clericos enormiter aggravaret. Unde quia ferventer appetimus Terrachonensem ecclesiam in pacifico et tranquillo statu continere permanere... et quia ex induccione novitatis huiusmodi posset de facili inter et prelatos ac clericos dicte provincie scandalum suscitari, cum attenta possibilitate et condicione quamplurimum ecclesiarum dicte provincie, procuracionis predicte exhibicio ad destructionem ipsarum proculdubio redundaret, ideo, ne inter vos et ipsos aliqua discrepacionis sintilla valeat suboriri, discrecioni vestre tenore presencium curavimus intimandum, quod nobis non videtur conveniens set per vos pocius evitandum, ut in vestre promocionis inicio ad impetranda et procuranda et alia procedere debeatis; preterea sicut ad vestrum auditum iam credimus pervenisse nos ad honorem et exaltacionem populi christiani et oppressionem et impugnationem hostium catholice fidei quedam in brevi sumus magna prosequaturi negotia ad que speramus, ut convenit, prelatorum et clericorum terre nostre suffragia nobis impendi." Ib.

(24) GÖLLER, *Die Einnahmen unter Johann XXII*, p. 665.

(25) Carta del 29 de juliol de 1326 al cardenal. ACA. Reg. 409, fol. 57^v. L'indult concedit al bisbe s'havia de rectificar en lo referent a l'abadia de Montearagón.

La conducta del rei va tenir, com és natural, la seva influència. Això ho sapigué Guillem de Rocabertí, qui havia promès al papa *pecuniam infinitam* (26) i no podia renunciar a la recapta de les procurres. La clerecia va saber que el rei era enemic de les contribucions, que s'havien de pagar en el decurs de quatre anys, i, en part, es va resistir a pagar-les. Entre aquesta clerecia hi havia alguns bisbes sufraganis els quals, confiats en el rei, varen anar tan enllà que no es preocupaven de les censuren en les quals havien incorregut, i exercien el càrrec segons el llur albir lliure, de tal manera que eren irregulars. Va haver de passar algun temps fins que es volgueren adreçar al papa per tal d'obtenir l'absolució o la dispensa. Climent V va atendre la súplica i va nomenar una comissió formada per l'abat de Sant Feliu de Girona, l'arcedià de Besalú i tresorer de Tarragona (27) i pel bisbe de Tاراçona (28) a la qual donà plens poders. Exigia, però, abans, que la clerecia alta i la clerecia baixa donés satisfaccions a l'arquebisbe. Aquest, ni així aconseguí el seu objectiu. Després de la seva mort, la Cúria enviava missatgers els quals havien de cobrar quantitats respectables del *servitium*.

Aconseguí el rei alguna cosa del papa? Sembla que el rei mai no va protestar públicament davant d'ell. Recomanava als prelats que tinguessin mesura en l'exigència de tributs o exposava privadament a un cardenal (30) que estava malcontent d'un arquebisbe electe per la fam de diner que hi havia a la Cúria i li va manifestar l'esperança de poder-se acabar amb les obligacions dels *servitia*.

Després de la mort de Guillem de Rocabertí el rei volia que el seu fill obtingués la vacant de l'arquebisbat. Joan XXII refusà la petició, tota vegada que el fill del rei encara era un infant; li permetia, però, de presentar una altra personalitat. El rei proposà el seu

(26) De la carta del bisbe de Lleida del 27 de març de 1309.

(27) Als 12 de febrer de 1311. Reg. Clementis V, n. 6556.

(28) Als 25 de juliol de 1311, Ib., 7131.

(29) MOLLAT, *Jean XXII*, n. 5232, 10200, 10215, 15. — VINCKE, *Staat und Kirche*, I, pàgines 192, 199.

(30) Les monges del convent de Sant Pere de les Puelles, O. S. B., després de la mort de l'Abadessa Geralda, havien elegit unànimement per successora la germana Saura de Torrelles, una parenta de Vidal de Vilanova. Tota vegada que el convent estava sota la immediata jurisdicció de la Santa Seu, s'havia de demanar, primer que tot, la confirmació papal. La segona preocupació era de què això no exigís grans despeses. El rei Jaume va escriure en aquest sentit al cardenal Nicolau d'Ostia al 6 de març de 1311, ACA., CRD., n. 3837. Els pas donat no va pas ésser sense èxit. Climent V encomanà la investigació canònica a la matetxa terra, als bisbes de Vich i de Lleida, als quals concedia plens poders per la confirmació, 29 d'abril de 1311, Reg. Clementis V, n. 6736. Sant Pere de les Puelles va quedar lliure de *servitia*, és, però, significativa la intervenció del rei. Era de fet aquest convent tan pobre com deia l'abadessa? El convent era tingut per distingit. El mateix Jaume II escrivia en la citada carta al susdit cardenal que vivien en el convent "plures moniales generose".

fill per a la prelatura no episcopal més rica de la seva terra, l'abadia de Montearagón (31), el possessor de la qual, Pere de Luna, havia de passar a la seu episcopal de Saragossa, mentre que Ximenes de Luna, bisbe de Saragossa, era previst per la seu metropolitana (32). El papa hi consentia; volia, però, primer, veure personalment els bisbes. Jaume exigia a Ximenes de Luna que emprengués el viatge amb tota la magnificència que correspon a l'arquebisbe de Tarragona (33). Feia també memòria de la suma fabulosa que el difunt arquebisbe havia tingut de pagar i observava — com si donés normes directives per les negociacions en la Cúria: "Non autem credimus, neque nostra potest arbitrari opinio, quod pro huiusmodi promotione taliter facta a vobis in camera domini pape aut ab aliis aliquid requiratur" (34).

Potser l'opinió reial, que l'arquebisbe Luna defensaria amb energia, es faria valer en alguna cosa. L'infant Joan va quedar totalment exempt de pagar els *servitia* que per a la prelatura de Montearagón pujaven a 1.000 florins. L'arquebisbe havia de pagar 3.000 florins i el bisbe de Saragossa 3.500 (35); era una rebaixa ben considerable, tota vegada que, en l'anterior provisió, s'havien exigit 20.000 florins per Tarragona i 5.000 per Saragossa (36). Amb tot això el bisbe de Saragossa, el príncep eclesiàstic més ric de la Corona d'Aragó, anà per un camí sense deshonor. Per fer acatament a un perjudici, el cardenal Berenguer Fredol de Porto, com a cambrer del Col·legi cardenalici i Gosbert, cambrer papal, repetidament exigien al procurador de Pere de Luna, nomenat arquebisbe de Tarragona, un pagament supletori de 1.500 florins. I darrerament, amb data del 15 de febrer de 1320, es dirigien al mateix arquebisbe i li feien avinent que, per l'exemple dels seus predecessors i pels "multiplices honores et grandia beneficia" que li havien estat atorgats, volgués pagar la resta dels *servitia* abans de la festa de Pentecosta (37). El metropolità correspongué a les indicacions amb dilatòries; sempre feia retret de la benevolença de la Cúria. Als darrers d'abril del mateix anys reco-

(31) L'abadia de Poblet de l'ordre cisterciense era encara més rica, l'infant, emperò, per ésser abat havia d'haver professat.

(32) Vegi's VINCKE, J. *Die Errichtung des Erzbistums Saragossa, a Spanische Forschungen* 2 (1830), p. 124 ss.

(33) "Veruntamen expedit et vos decet, ut ad dictam Romanam Curiam, ut vestra requirit conditio, honorifice veniatis." 18 d'abril de 1317. ACA., Reg. 243, f. 275.

(34) Ib.

(35) GÖLLER, *Die Einnahmen unter Johann XXII*, p. 665, 670.

(36) Ib. p. 653, als 20 de juny de 1317. Vegi's els pagaments en p. 110 114.

(37) KIRSCH, J. P. *Die Finanzverwaltung des Kardinalkollegiums im 13. und 14. Jahrhundert* (1895), p. 87. —GÖLLER, *Die Einnahmen unter Johann XXII*, 686.

neixia les seves obligacions (38) i, pel setembre, féu tramesa de la suma (39).

El mateix fonament — la consideració al papa i als cardenals — era la causa decisiva perquè el rei no es dirigia directament al papa en persona, quan volia manifestar el seu desplaer pels *servitia*. Necessitava la Cúria. D'una part, i no insignificant, per al casament i dotament dels seus fills, per altra, pels interessos que tenia a Itàlia i per la seva política eclesiàstica. No endebades tenia constantment ambaixadors i plenipotenciaris a la cort papal. I, sobretot, si podia satisfer les seves grans ambicions, què se li'n donava dels *servitia*! La cosa principal era que els membres de la seva família que eren de la clerecia, que els seus amics i els seus protegits arribessin a posseir les millors prelatures. El que costava s'havia d'aconseguir comprant-ho com fos. Per això ell mateix mai no havia figurat en primer terme entre aquells que, per mitjà de presents, havien establert els fonaments per als *servitia*. Duia dues ànimes en el pit. La duplicitat en què ell es trobava es pot assenyalar gairebé com a típica d'un rei.

De quant servia al rei Jaume II tenir la Cúria ben disposada en tenim una prova en l'entrada a la clerecia del seu fill Joan i del seu cunyat Gastó de Moncada. Quan en 1319 es concedia l'església primada de Toledo a l'infant, el rei estava content de pagar 8.000 florins del *servitium* (40); i encara estava més content quan es preparava la traslació des de la ciutat del Tajo a Tarragona amb tot i anar aquesta lligada amb el pagament de 3.000 florins (41). En el fons l'enternia un capell cardenalici (42).

L'infant Joan era estimat del papa i dels cardenals i s'ho mereixia. No era tan ben reputat, en canvi, en aquest cercle Gastó de Moncada. De temps ja se'l coneixia com a "consobrinus" del rei el qual, en 1318, li havia proporcionat l'arcedianat de Barcelona (43) i algunes expectatives (44). Poc després va comparèixer a la Cúria per estudiar Teologia. Si era solament l'amor al saber el que el féu anar a Roma, fent-se dispensar cinc anys de residència, és cosa que no sabríem aclarir (45). Al 27 de novembre de 1322 Joan XXII con-

(38) Ib. p. 658.

(39) Ib. 136. Dels 2.500 florins que correspongueren al col·legi de cardenals, procedents de tot el *servitium* de Pere de Luna, van tocar 18 florins a cada cardenal. KIRSCH, *Finanzverwaltung*, p. 120.

(40) GÖLLER, *Die Einnahmen unter Johann XXII*, p. 657. El pagament, p. 135. 140.

(41) Ib. 224. 233. 672.

(42) ACA. Reg., 338, f. 124 v. CRD. (Ap. general, ceixa 83), n. 35 Reg., 562, f. 101.

(43) MOLLAT, *Jean XXII*, n. 7079.

(44) Ib. n. 7074.

(45) Ib. n. 8908.

cedia dispensa al rei, ja vell, per contraure matrimoni amb la jove neta Elisenda de Moncada (46). El casament se celebrava pel Nadal següent (47). Sembla que entre Gastó i Elisenda regnava un amor verament fraternal. Ja durant el temps del prometatge, Elisenda induí el rei que es preocupés perquè el seu germà obtingués una mitra. Jaume II no sabia com fer-ho perquè no hi havia cap catedral vacant. L' enamorament, però, té inventiva. Feia pocs anys que el papa havia assajat inútilment convertir Barbastro en seu episcopal; no havia trobat en el rei la deguda correspondència. Ara, però, inesperadament el rei es dirigeix al suprem jerarca de l'Èsglésia amb el prec de convertir en cap de diòcesi la ciutat de Barbastro i de nomenar per bisbe Gastó de Moncada (48). Ara tocava a la Cúria una actitud de retraïment. L'establiment de la diòcesi li venia bé; no, però, la persona de Gastó. Quan l'esperar una mitja anyada va semblar a la reina que era massa esperar, va creure adient que el seu germà era molt apte per a ser cardenal i el rei Jaume informava el seu ambaixador Guillem de Oulomar perquè influís prop del papa en aquest sentit (49). No coneixem la resposta de Joan XXII. Finalment els esposos reials aconseguiren, almenys, un resultat passable. El capítol d'Osca elegia per bisbe el seu capitular a Bertrand de Cornudella; el papa, però, reconeixia la provisió del bisbat a favor del Moncada (50). Aquest, emperò, havia de ser absolt de l'*excommunicatio maior* que li havia llançat el viceauditor de la Cambra Apostòlica per no haver pagat deutes contrets, abans de què fos declarat apte per acceptar la dignitat (51). Carregat de deutes, Gastó no podia pagar de cap manera el *servitium* que pujava a 2.600 florins. Altra vegada va trobar la intercessió del seu cunyat reial, el qual es féu representar a la Cúria per l'infant Pere, d'on obtingué un ajornament del termini de pagar (52). Amb tot, l'excomunió el va arreplegar perquè va deixar passar el terme. Havent, doncs, Gastó incorregut en censura, el dia 8 d'agost de 1325 es traspassà a l'oficial d'Osca l'exercici de la jurisdicció i la potestat de conferir els beneficis vacants (53). Amb tot, la Cúria, volent excitar-lo a pagar, li permetia fer la visita de la diòcesi en dos anys i cobrar dels clergues exempts un *moderatum ser-*

(46) Ib. n. 16638.

(47) ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, Saragossa, 1668, t. 2, p. 62.

(48) Vegi's VINCKE, *Staat und Kirche*, I, p. 318 ss.

(44) Ib. n. 7074.

(49) ACA. Reg., 338, f. 129 v. — Instrucció del 4 d'abril de 1323.

(50) 14 de novembre de 1324. MOLLAT, *Jean XXII*, n. 21002.

(51) Ib. n. 21075.

(52) Ib., n. 21113, als 28 de novembre de 1324.

(53) Ib., n. 22973.

vitium (54) i dels altres clergues les procures *in pecunia numerata* (55). Ja he fet esment del plet que hagué de sostenir amb l'abat de Montearagón (56). Cal afegir aquí que l'abadia i els tres priorats es resistien, per la qual cosa van rebre l'excomunió. La mediació de la casa reial, va contribuir a què es fes una componenda entre l'abat i el bisbe, i el papa féu alçar la censura (57). Gastó pagava 550 florins a la Cambra (58) papal i altres tants al Col·legi cardenalici. Després refusava fer altres pagaments.

Després de la mort de Jaume II, Gastó comptava amb l'auxili de la germana i també del jove rei Alfons IV.

A la tardor de l'any 1328 ell mateix es trobava a la Cort apostòlica (59), portant una carta reial de recomanació. El rei demanava pel seu protegit un alt càrrec més honorífic (60). De fet el papa Joan XXII el traslladava molt aviat cap a Girona (61). El successor d'Osca es comprometia a pagar el que quedava de deute del seu predecessor (62) i va complir la paraula donada (63). I Gastó va començar de nou el joc. Es comprometia a un *servitium* de 1.400 florins (64), però no es preocupà de pagar-lo. Al contrari: va emprendre altres negocis de diner, comproment-se a pagar al rei de Castella la quantitat d'11.000 florins. Responia a la pressió de la Cúria romana, per mediació del rei, el qual, en una carta del 17 de març de 1330 exposava la situació del bisbe: dels 11.000 florins Gastó n'ha de pagar encara 7.000; en un termini que acaba per la propera Pasqua n'ha de pagar 2.000. Els ingressos anyals de la Seu de Girona solament arribaven a 2.000; per la qual cosa prega al papa primerament que vulgui ajornar el termini de pagament i segonament que el vulgui elevar "ad maiorem et altiore m statum" (65). La Cúria li va concedir una mica de repòs i, finalment, va resoldre l'afer, quan tots els mitjans havien fallat, apoderant-se (66) dels ingressos de la seu episcopal de Girona, atenent d'aquesta manera als seus requeriments.

El que cal tenir en compte en aquest afer en conjunt és la con-

(54) Al 9 d'abril de 1326. Ib. n. 24857.

(55) A la mateixa data. Ib., n. 24861.

(56) Vegi's p. 5.

(57) Manament del papa de 21 de març de 1327. MOLLAT, *Jean XXII*, n. 28243.

(58) Als 14 d'agost de 1326. GÖLLER, *Die Einnahmen unter Johann XXII*, p. 189.

(59) Vegi's la seva mateixa relació: FINKE, *Acta Aragonensia*, 3, p. 540.

(60) ACA. Reg., 531 f. 47 v., 29 d'octubre de 1328.

(61) Als 5 de desembre de 1328. MOLLAT, *Jean XXII*, n. 43436.

(62) GÖLLER, *Die Einnahmen unter Johann XXII*, p. 672.

(63) Ib., p. 232, 250, 269, 276.

(64) Ib., p. 672. Al 9 de desembre de 1328.

(65) FINKE, *Acta Aragonensia*, 3 p. 54441.

(66) Amb aquest procediment recollia al 26 de març de 1333 280 florins (GÖLLER, *Die Einnahmen unter Johann XXII*, p. 270) i als 4 de gener de 1334 240 florins. Ib., p. 280.

ducta seguida constantment pel rei. Tant si Gastó obrava per impotència, com per protesta, el rei sempre es guardava de fer mala cara. Els *servitia* eren per ell el mal menor; una espècie de compensació que s'havien de tributar per tal d'obtenir un major bé. Això es veu clarament quan hom segueix la seva política en la provisió de bisbats (67). Fins i tot el rei ni estava en contra de les procures i subsidis, que eren reclamats dels prelats per tal de poder pagar els *servitia* en el termini fixat. Si la personalitat que els reclamava era de la seva amistat, tots els altres interessos desapareixien.

L'infant Joan, quan va ser traslladat a Tarragona, havia rebut la gràcia especial de fer la visita als convents i a les esglésies de la província per mitjà d'un representant i de fer-se trametre en aquesta avinentesa les procures. El bisbe Arnau de Lleida, amic seu, havia estat nomenat conservador dels seus drets. Quan l'abat de Ripoll i els seus priors i rectors feren resistència a la visita i es negaren a pagar el diner, el bisbe Arnau els excomunicà i va fer apel·lació al braç secular. I Alfons IV ordenà als seus oficials de posar-se al costat dels visitadors i de proporcionar-los el diner, en cas de convenir, per mitjà d'embargaments (68).

Ja que altres senyors feudals ben sovint es trobaven en una semblant situació, és cosa evident que la casa reial no sols participà en la introducció del *servitia*, sinó que també va contribuir en el seu enrobustiment i en la seva estructura d'una manera poc simpàtica. Això es pot fer extensiu al fet de què la Cúria concedia que els prelats durant algun temps poguessin retenir les seves prebendes anteriors i cobrar així aquestes rendes.

Quan el susdit infant Joan d'Aragó fou elevat a la seu arquebisbal de Toledo, el rei Jaume II no es va pas descuidar de demanar al papa perquè el seu fill pogués conservar els altres beneficis (69). Joan XXIII va atendre en part la súplica del rei (70). I quan es preparava el trasllat de l'infant a Tarragona, el rei Jaume, que estava per morir, volia encara altres prebendes per al seu fill (71). La caça de prebendes — en relació amb els *servitia* — és un aspecte que no es pot pas deixar de tenir en compte.

(67) Vegi's VINCKE, *Staat und Kirche* I, p. 292 ss. Són especialment típics els casos en els quals el rei demana al papa que li reservi la provisió de les seus episcopals. Ja que per la reserva papal i per la provisió que se'n seguia calia pagar els *servitia*, cosa que no hauria estat necessària en l'elecció per mitjà del Capítol Catedral.

(68) Manament del rei del 16 de novembre de 1330. ACA. Reg., 440 f. 221.

(69) ACA. Reg. 349, f. 60.

(70) Així ho féu per l'abadia de Montearagón i per al deganat de Burgos; aquestes eren les dues millors prebendes que l'infant havia obtingut.

(71) ACA., CRD., n. 9736.

De les darreries de l'Edat Mitjana es coneixen nombroses queixes per les quals els reis i senyors d'Espanya i d'altres països prenen situacions més o menys violents enfront del sistema financer de la Cúria romana. El sistema fiscal d'una potestat que estava enfront de l'altra aprenia del contrari fins a arribar a ser els mateixos els sistemes de recaptar ingressos de les dues potestats. Si els reis no haguessin contribuït amb tanta benevolença al desenrotllament de la pràctica dels *servitia*, la lluita segurament hauria anat seguida d'un èxit. D'aquesta manera, però, fins i tot un príncep, que es queixés dels *servitia*, es posava fora de raó. I la seva negativa era presa poc seriosament, tota vegada que, a la Cúria no se sabia si molt aviat diria que *sí*. Quin miracle, per tant, que, sota aquestes condicions, els *servitia* perduressin encara molts anys.

J. VINCKE

Trad. d'A. Griera